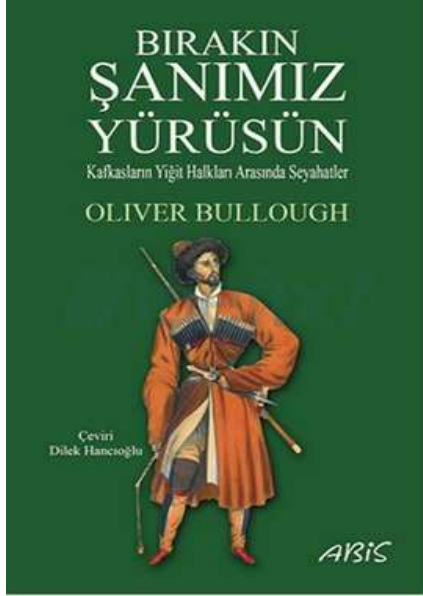

Oliver Bullough, **Bırakın Şanımız Yürüsün- Kafkasların Yiğit Halkları Arasında Seyahatler**, Çeviren: Dilek Hancıoğlu, Abis Yayınları, Ankara-2014

Tuğba ERDEM*

İncelemesini yaptığımız bu eser “Yazarın Notu”, “Çevirmenin Notu”, “Giriş: Bırakın Özgür Yaşayalım”, “Dört Kısım”, “Sonsöz”, “Haritalar” (15 adet) ve “Resimler” (31 adet) den oluşan toplam 496 sayfalık bir çalışmadır.

Oliver Bullough İngiliz bir gazeteci-yazar. “Bırakın Şanımız Yürüsün” adlı eseri de bu sebeple gazetecilik üslubu taşıyan, kişisel anlatılara sıklıkla yer veren, akıcı bir anlatımı olan, modern bir seyahatname niteliği taşıyor. Bullough’un Rusya ve Kafkasya’ya olan ilgisini gazete ve dergilerde yayınladığı çeşitli yazılarda da görmek mümkün.¹ Eseri Türkçeye çeviren Dilek Hancıoğlu ise anne tarafından dördüncü nesil Çerkes olduğunu ve her iki kimliğin-

den de gurur duyduğunu söylüyor.

Yazar eserine verdiği “Bırakın Şanımız Yürüsün” başlığını, Kafkasya’da yaşayan ancak birbirinden tamamen farklı dillerde konuşan² Kafkasyalı halkların ortak destanı olması bakımından önem taşıyan Nart destanlarından alıntı yaptığı bir hikâye ile anlamlı kılıyor. Hikâyeye göre Tanrı Nartlara bir kırlangıç göndererek onlara bir seçenek sunmuştu: Ya az sayıda olup kısa bir hayat yaşayacak, şanla şöhretle anılacak ve cesaretleri herkese örnek olacaktı ya da çok sayıda olacak, rahat bir hayat yaşayacak ama savaş ve zafer nedir bilmeyeceklerdi. Onlar hiç tereddüt etmeden kırlangıca yanıtlarını verdiler: “Eğer hayatımız kısa olacaksa, o zaman şanımız şöhretimiz yürüsün! Adalet yolumuz olsun! Özgür yaşayalım!”. Burada bir not düşüyor yazar peki onları şimdi kim hatırlıyor? Nogayları, Çerkesleri, Karaçayları ve diğer Kafkasya halklarını. Adaletin kendilerine hiç uğramadığını düşündüğü Kafkasya halklarının hikâyelerini öğrenmek için başlıyor yolculuğuna. Orta

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.oliverbullough.com/journalism.html>.

² Kafkas dağlarının en yüksek noktası olan “Elbruz” Ortaçağ’da Araplar tarafından Kafkasya’daki bu özellik nedeniyle “Dillerin Dağı” olarak adlandırılmıştır.

Asya bozkırlarına, Doğu-Avrupa'ya, Türkiye'ye ve İsrail'e giderek geçmişin izlerini arıyor.

Çalışma "*Türkçe Baskı İçin Yazarın Notu*" (ss. 9-13) ile başlıyor. Türkiye'de beş milyon kadar Kafkas halkının yaşadığını söyleyen yazar gerek Kafkas halklarının kapalı toplum özelliği taşımasından gerek ise azınlık olduklarından, Türk kimliğinin tartışmalı bir konu olduğu bir yerde, dikkat çekmek istememelerinden ve bu sebeple Türkler tarafından varlıklarının çok da bilinmediğinden bahsediyor. Kanaatimizce esere ilk eleştiriyi buradan başlatmak yerinde. Çünkü etnik yapı ve kimlik durağan ve kemikleşmiş değil, tersine son derece değişkendir. Kimlikleri meydana getiren değerler ya da farklılıklar objektif kriterler ile ölçülebilir görülse de zamana ve mekâna göre değişebilir. Kişinin sübjektif algılaması, ortak payda arama güdüsü, objektif kriterlerin aksine kendi kimlik tanımlamasını belirler. Örneğin Kafkasya kökenli bir kişi kendini Kafkasyalı olarak tanımlarken, bir diğeri Türk, bir diğeri ise Müslüman olarak tanımlayabilir. Bu sebeple Türkiye'de Kafkas halklarını bu şekilde net bir nüfus sayısı vererek etnik azınlık olarak görmek doğru değildir.

Çalışmanın giriş kısmı "*Bırakın Özgür Yaşayalım*" (ss.17-28) başlığını taşıyor. Yazar bu kısmı Çarlık Rusya'sının Kırım'ı işgal ettiği tarih olan 1783 yılından başlatarak, Çariçe II. Katerina'nın, Aleksandr Suvorov aracılığıyla Nogay Türklerine yapılan sürgünü anlatıyor.

"*Çerkesler, 1864*" (ss.31-151) ana başlığı altında dokuz alt başlıktan oluşan çalışmanın birinci kısmında, Kosova'da, İsrail'de, Türkiye'de, Nalçik'de ve Ürdün'de yazarın seyahati sırasında evlerinde konuk olduğu Çerkeslerin anlatımlarına yer veriliyor. Kendisinden yüz yetmiş sene öncesinde bölgeye gitmiş iki İngiliz John Longworth ve James Bell ile Alman Dr. Moritz Wagner'ın seyahatnamelerinden de alıntı yaparak çalışmasını zenginleştiren Bullough, dönemin siyasi olayları ve çerkes kültürü hakkında bilgi veriyor. Osmanlı Devleti ve Çerkesler arasındaki ticarete değiniyor. Çerkes kökenli topluluklar arasında ziyareti sırasında, coğrafi olarak farklı bölgelerde yaşayan Çerkeslerin yaşam tarzlarının birbirlerine uymadığını ve birbirlerini anlamakta zorlandıklarını kabul etmekle birlikte, araştırması sırasında bulunduğu yerlerde ortak özellik olarak dans, akordiyon ile yapılan müzik ve xabze geleneğinin³ öne çıktığı tespitinde bulunuyor. 1856'da yaşanan Kırım Savaşı ve 1859 yılında İmam Şamil'in teslim olmasından sonra Rusların Kafkasya halkları üzerinde artan baskısını ve baskıcı Rus politikasının sonucu olarak, 1864 yılında, dönemin gazeteleri tarafından "exodus" yani "büyük kaçış" olarak isimlendirilen, Kafkasya topraklarından Osmanlı Devleti'ne yapılan kitleler halinde göçleri ele alıyor. Yazar Çerkeslerin Osmanlı Devleti'ne yaptığı bu göçü Ruslara karşı mücadelelerinde kendilerine yardım için bölgeye gitmiş olan Fransız asıllı De Fonvielle'nin anılarından aktarıyor. Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne ulaşabilenlerin, Varna, İstanbul,

³ Xabze: Çerkes toplumuna yön veren yazısız kurallar bütünüdür.

Kefken, Sinop, Samsun ve Trabzon limanlarından karaya çıktıklarını ve koşullarının oldukça zorlu olduğunu belirtiyor. Elbette yaşanan felaketin boyutları korkunçtu. Bullough'un çalışmasında yer verdiği, İngiltere'nin Trabzon konsolosu olarak görev yapan Stevens ve Osmanlı Devleti'nin sağlık müfettişi olarak görev yapan Barozzi'nin raporlarından bu durumu tespit edebiliyoruz. Çalışmada, Çerkesler arasında yaygın salgın hastalıklara ve yüksek ölüm oranlarına da değiniliyor. Bu noktada yazar, Osmanlı Devleti'nin organize olmasının çok uzun zaman aldığına ve gerek göçmenlerin taşınmasında gerek ise yerleştirilmesinde yetersiz kaldığına dair bir eleştiri getiriyor. Osmanlı Devleti'nin 1850'lerden sonra kitlesel göç hareketleriyle sayıları gittikçe artan muhacirlerin kabul, kayıt, iâşe ve iskân gibi işlemleri ile ilgilenmek için, 5 Ocak 1860'da kurulan "Muhacirin Komisyonu" başta olmak üzere çeşitli müesseseler ihdas etmeye başladığı dikkate alınırsa yazarın eleştirisine katılmak mümkün değil. Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye'ye yönelik, ön yargılı tutum çalışmanın geneline hâkim. Türkleri Ermeni soykırımı ile suçlaması da bunun örneklerinden birisi. Yazarın, milli mücadele döneminde yaptığı hizmetlere rağmen hiç takdir almadığını düşündüğü Çerkes Ethem'i Türkiye'de o dönemki tüm Çerkeslerin lideri olarak görmesi de bir yanılı. Bullough Türkiye'de Kayseri, Düzce, Samsun ve İstanbul'da görüşmeler yapıyor. 2008 yılında Kefken'de 1864 sürgünü anmak için yapılan törene katılıyor. Çerkeslerin yaşadığı felaketin Türkiye'de yerel folklorla yansımadığı yönündeki tespiti çalışmada değinilen önemli noktalardan biri. 2014 Kış Olimpiyatları'nın Soçi'de yapılmasını, "Olimpiyat ateşi, ulusların mezarlıkları üzerinde parlamaz" sloganıyla yola çıkan on iki Çerkes organizasyonunun önleme girişimine ve çabalarının sonuçsuz kalmasına değiniyor ve soruyor; olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapacak yer Auschwitz olsaydı ne olurdu?"

"*Türki Diller Konuşan Kafkas Halkları 1943-44*" (ss.155-240) ana başlığı altında sekiz alt başlıkta ele alınan çalışmanın ikinci kısmı, Karaçayların, Malkarların, Çeçen ve İnguşların, Stalin'in Sovyetler Birliği'nde maruz kaldıkları baskılara ve ilki Karaçaylar olmak üzere 1943-44'de Sovyet Orta Asya'sının steplerine gönderilmelerine ayrılmış. Sovyetler Birliği bu halkları sürmek için iki sebebi öne sürmüştü; Alman işbirlikçiliği ve uygulamaya konulmak istenen kolektif tarım politikasına karşı direniş göstermeleri. Bullough, 1956'da Komünist Parti iktidarına kadar, geri dönmelerine izin verilmeyen Karaçay-Malkarların, Ruslar tarafından anavatanından uzaklaştırılmalarının yanında bir ulus olarak da yok sayılmalarına değiniyor. Büyük Sovyet Ansiklopedisinin 1947'den sonra yazılan ikinci basımında "ulusal bileşim" adı altında sayılan 20.000 halkın arasında bile isimlerinin geçmemesini vurguluyor. 1989 Eylül ayında Sovyet lider Mikael Gorboçev'in sürgünleri kınamasının ardından 1943-1944 yılında yaşananlarla ilgili haksızlığa uğrayan kişilerin Sovyet mahkemelerinde dava açtıklarına değiniyor. Bu kısımda yazarın temel kaynağı, beş kişiden oluşan Malkar bir grubun

arşiv raporları, detaylı kronoloji ve olaya tanıklık eden kişilerin ifadelerini içeren, 1994 yılında yayımlanmış “Çerek Trajedisi” isimli kitap.

Çalışmanın üçüncü kısmını oluşturan ve dokuz alt başlıkta ele alınan “Grozni, 1995” (ss.243-364) 1994 Ağustos’undan başlayıp 1996’ya kadar süren Rus-Çeçen Savaşı’nı ele alıyor. Ayrıca, dönemin Rusya devlet başkanı Yeltsin ile 1991’de bağımsızlığını ilan eden Çeçen-İnguş Cumhuriyeti başkanı Dudayev’in Çeçenleri savaşa sürükleyen politikalarına değiniyor. Ruslara karşı yürütülen ve çoğu kez çok sayıda ölümlü sonuçlanan mücadeleye, çalışmanın genelinde olduğu gibi, bu bölümün sayfalarında da sıklıkla yer veriliyor. Bullough, Rus-Çeçen mücadelesini, Rusların Çeçen ve dağlı halklarla 1700’lü yıllardaki ilk karşılaşmalarından başlayarak, geniş bir tarihsel süreçte ele alıyor. İmam Mansur ve İmam Şamil ile ilgili bilgilere yer veriyor. 1859 yılında İmam Şamil’in Ruslara teslim olmasından sonra kahyası/koruması sıfatıyla görevlendirilen Allon Runovski’nin günlüklerindeki bilgileri aktarıyor ancak buradaki bazı bilgileri özellikle de İmam Şamil’in Rus Çarı II. Aleksandr’a övgü yaptığı kısımları gerçekten uzak bulduğunu belirtiyor.

Çalışmanın Dördüncü Kısmı “Beslan, 2004” (ss.367-452) altı alt başlıktan oluşuyor. Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti’nde bulunan Beslan kasabasında Çeçenlerin çoğunluğu çocuk 1000’den fazla kişiyi rehin aldığı okul baskını ele alınıyor. Yazar yaşanan kaosu ayrıntılarıyla tasvir ediyor. Çeçenlerin Ruslara karşı özellikle Moskova’da yaptığı diğer eylemlere değiniyor. Bullough’a göre Çeçenlerin özgürlük mücadelesi sonunda bu duruma düşmüştü. 1999’da Rus tankları tekrar Çeçenistan’a girmişti ancak Çeçen devlet başkanı Mashadov’un başvurusuna rağmen ne NATO’dan ne de Avrupa Konseyinden kendilerine bir destek gelmemişti ve yaşananlar Rusya’nın iç meselesi olarak görülmüştü. Yazar bu olayların sorumlusu olarak Çeçenleri dünya politikasına kurban edenleri görüyor. Şu anda çok sayıda Çeçen yoğunlukla Polonya, Avusturya ve Fransa olmak üzere değişik coğrafyalarda yaşıyorlar. 2008 yılında Polonya ve Avusturya’daki sığınma kamplarındaki durumu aktarıyor ve 1944 yılında topraklarından zorla çıkarılan Çeçenlerin artık yeni bir hayat kurabilmek için kendi istekleriyle çıktıklarını belirtiyor.

Eserin son söz “Silahlı Değil Portakalı Seçen Oğlan” başlığı ile savaşı değil barışı seçen ama Kafkasya topraklarında doğmuş olmanın bedelini ödeyerek, 9 Mayıs 2004 yılında Grozni stadyumunda meydana gelen bombalı saldırıyla hayatını kaybeden Çeçen fotoğrafçı Adlan’ın hikâyesine ayrılıyor ve çalışma ona ithaf ediliyor.

Hem geçmiş hem de günümüze ilişkin haritalar ve resimler ile zenginleştirilmiş Bullough’un bu eseri, görüşmelerin değişik ülkelerde yaşayan kişiler ile yapılmış olması ve 1864’den günümüze uzun bir tarihi süreç içerisinde konunun ele alınması bakımından, eksikliklerine rağmen kanaatimizce incelenmeye değer bir çalışmadır.